

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek ondersteunt het Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35,- voor bedrijven € 50,-; Bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. De Vereniging is door de fiscus erkend als "Algemeen Nut Beogende Instelling".

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Hendrik Broekhuizen (voorzitter) tel. 442 62 12, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester) tel. 443 14 02, Loes Prakke (ledenadm/promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (Stadsbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl
Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), Bart Beukema (secretaris), Marijke de Bruïne (penningmeester), Aaltje Koopman, Wim Roddenhof, Gerrit Boersma.

Foto voorpagina: Herfst bij de Grote Vijver van Sonsbeek.
Foto: Gerard Herbers.

Weerloos

Wéten we wel wat we hebben: de tere schoonheid van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem zo pal voor de deur? We zien er de jaargetijden aan ons voorbijglijden: de kleuring van de bomen van lente tot winter, de werveling van de luchten, nu eens loodgrijs, dan weer helder witte stapelwolken of een stralend blauwe lucht, het kolkende water na een hoosbui, de vogeltrek in voor- en najaar, witte winterdagen na 'boesterig' herfstweeer en zoele zomeravonden na frisse lentes. De parken zijn steeds weer betoverend door hun variëteit in hoge oude bomen, kleurige rododendrons, hoogteverschillen, waterpartijen en de verrassende 'Engelse' aanleg die vroegere eigenaren met smaak hebben toegepast. De mens heeft die betovering nodig: de parken ontspannen, zijn weldaden voor de ziel. Alles van waarde is echter weerloos, zoals Lucebert ons leerde. Pas als de mens de betovering van de parken niet verbreekt, dan ondergaan allen die weldaad. Dat geldt ook voor de door het park voortjaggerende fietsers, de op verschoven parkbanken in-drinkende pubers, de graffitispuiters, de dronken torren met hun bierblikken om zich heen, de liefst fietsend losse-honden-uitlaters, de wildparkeerders, de zoonabbiddende picknickers die uit dankbaarheid voor het aangenaam verpozen? Voor mij mag een betoverende bromsnor er zo af en toe optreden om deze en gene de ogen te openen voor al dat tere schoons.

Edzard Gelderman

DE KLEINE WATERVAL

Het water maakt een lange reis
Nu valt het hier van het plateau
Waar even het de hoogte vond
En dan verzinkt als vloeibaar ijs

Ginds komt het wellend uit de grond
Passeert het slot en trapsgewijs
Verandert telkens het niveau

Zo gaat het heel de wereld rond
En keert terug waar het ontstond
En stroomt dan weer van ons vandaan

Ontspringen, zijn, ten ondergaan –
Wij stromen als het water mee
Het spiegelt ons vergeefs bestaan:
We drijven langzaam naar zee

Cees van der Pluijm

Rentmeesters Mulder dreigden met ontslag – baron Van Heeckeren in tranen overstag

Arnhem en de Arnhemmers hebben wat het voortbestaan van het park Sonsbeek betreft veel te danken aan directeur J.W.C. Tellegen van de dienst gemeentewerken, die het gemeentebestuur er rond 1900 toe bewoog het park aan te kopen. Maar voor het zover was brachten de laatste rentmeesters van Sonsbeek, Jacob Cornelis Mulder en diens vader, Arnoldus Cornelis Mulder, de eigenaar van het park, baron Willem van Heeckeren af van het plan de bomen van Sonsbeek te kappen om zo de weg vrij te maken voor de verkoop aan een reeks van ongeduld trappelende ontwikkelaars. Die wilden in dit fraaie gebied graag huizen bouwen. Mieke Udo - achterkleindochter van rentmeester Arnold Mulder - en haar man Huib de Haas van Dorsser uit De Bilt beschikken nog over documentatie en ze zijn al jaren Verre Vrienden van Sonsbeek.

Huib de Haas van Dorsser en Mieke Udo op hun huwelijksdag in 1954. Voordat Huib en Mieke in ondertrouw konden moest hij eerst voor een fiat verschijnen ex-rentmeester Mulder.

Vermoedelijk in 1895 wordt bij de rentmeesterswoning aan de Zypendaalseweg een telegram bezorgd dat baron Willem van Heeckeren uit Parijs heeft verzonden. De tekst: 'Verkoop het opgaande hout van Sonsbeek'. De baron heeft hard geld nodig. Maar rentmeester Jacques Mulder en diens vader Arnold voelen er niets voor deze zeer ingrijpende opdracht uit te voeren. Sinds een paar jaar heeft Jacques de zorg voor de Arnhemse landerijen van Van Heeckeren opgedragen gekregen en hij realiseert zich dat houtkap catastrofale gevolgen zal hebben voor park Sonsbeek.

De rentmeester wendt zich tot zijn vader Arnold, die hij een paar jaar eerder is opgevolgd. De affaire gaat beiden zozeer aan het hart dat ze besluiten onmiddellijk de trein naar Parijs te nemen en te pogen de baron met zwaar geschut op andere gedachten te brengen. Het was trouwens al enige tijd bekend dat Willem Frederik Maurits Alexander Hendrik baron van Heeckeren financieel omhoog zat. Voor de jeugdige Jacques zit trouwens wel een aantrekkelijke kant aan een groot-scheepse kappartij. Hem wordt vijf procent van de houtopbrengst in het vooruitzicht gesteld, een slordige tienduizend gulden. Voor die tijd een fraai kapitaaltje.

Maar voormalig rentmeester Arnold Mulder, die na dertig jaar in functie te zijn geweest de zaken heeft overgedragen aan zijn zoon, en deze Jacques besluiten hoog spel te spelen. Ze weten hoezeer Van Heeckeren aan hun oordeel hecht en spreken af dat ze de baron met de volgende mededeling zullen confronteren: "Als dit plan wordt doorgezet, dienen we ons ontslag in". Van Heeckeren zou in zijn Parijse hotel in tranen uitgebarsten zijn. Nee, nee, dát was niet de bedoeling. Hij had de ex- en de echte rentmeester nog veel te hard nodig. Al was het maar om andere delen van zijn immense bezit tussen de Koningsweg in het noorden en de spoorlijn in Arnhem in het zuiden, te verkopen. Vader en zoon Mulder hebben goed nagedacht over een alternatief voor de opbrengst van het kappen van alle bomen in Sonsbeek. De uiterwaarden tussen Arnhem en Velp kunnen de verkoop in om de ergste nood te lenigen, zo adviseren ze de baron.

Herdenking

Dit spannende verhaal wordt in 1966 verteld bij de herdenking van het honderdste geboortjaar van Jacob Carel (ook wel Jacques) Mulder, de 'korte' rentmeester van Sonsbeek. 'Korte' slaat op de periode van drie jaar dat Jacques deze functie op het landgoed Sonsbeek vervult. Zijn vader Arnold is de 'lange' rentmeester; hij is dertig jaar (1866 tot 1896) in dienst van Van Heeckeren. Het tweetal heeft er in feite voor gezorgd dat park Sonsbeek niet volgebouwd is met huizen. Want dat was de achterliggende bedoeling van de houtverkoop. Wat wel gebeurt is dat de baron park Sonsbeek, boerderij Moscowa met bijbehorende grond en opstallen tussen de Apeldoornse- en de Hommelseweg verkoopt aan de Maatschappij tot Exploitatie van het landgoed Sonsbeek, een maatschap van de Arnhemse houthandelaar Hendrik Kooij jr. en Johan Willem Berends, firmant van de Arnhemse bankier Capelle & Co.

Grote delen van de hiervoor beschreven gebeurtenissen komen voor in een in memoriam dat is uitgesproken in 1966, het jaar waarin de honderdste geboortedag van rentmeester Jacques Mulder door familieleden werd herdacht. Het relaas is in het bezit van achterkleindochter Mieke Udo en haar man Huib de Haas van Dorsser uit De Bilt. Huib draagt er in de Witte Villa met plezier uit voor en lardeert zijn verhaal met allerhande anekdotes en wetenswaardigheden die hij bij zijn naspeuringen op de kop heeft getikt. De ontwikkelingen worden trouwens ook uitvoerig beschreven in de 'Sonsbeekbijbel', het fraaie boek met de officiële titel 'Sonsbeek, stadspark van Arnhem' dat in 1998 verscheen ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van park Sonsbeek als gemeentebezit.

Baron Willem van Heeckeren (1858-1915) erft het landgoed Sonsbeek in 1883 bij het overlijden van zijn vader. Hij is dan pas 25 jaar. Na enkele mislukte huwelijken gaat hij reizen en zwerven.

*Ansicht uit 1907: Pension Zypendaalseweg 26, de voormalige rentmeesterswoning van landgoed Sonsbeek, tegenwoordig kantoor van het Nederlands Watermuseum.
Bron: Gelders Archief.*

Aan de twee achtereenvolgende rentmeesters van Sonsbeek, vader en zoon Mulder, wordt het beheer van het landgoed, de financiën en de dagelijkse gang van zaken toevertrouwd.

Enorm gebied

Groot-Sonsbeek is een voor huidige begrippen enorm gebied. Willem van Heeckeren besluit er in het midden van de jaren tachtig, als in Arnhem door de groei van het aantal inwoners behoefte aan bouwgrond ontstaat, flinke delen van te verkopen. Zo wordt het mogelijk het huidige Sint Marten en het Sonsbeekkwartier te bouwen tussen de Hommelseweg en de Apeldoornseweg, de Transvaalbuurt tussen de Sonsbeekweg en het spoortalud en het Burgemeesterskwartier, dat aanvankelijk het Ettykwartier werd genoemd.

Het ziet er aanvankelijk allesbehalve naar uit dat rentmeester Jacques Mulder een lang leven beschoren is. Als kind krijgt hij suikerziekte. Sjaak, zoals ingewijden hem ook noemen, is er zo slecht aan toe dat hij voor een kuur naar Bad-Neuenahr in de Eiffel wordt overgebracht. Het wonder geschiedt: na een jaar komt hij genezen weer thuis. Wel zal hij zijn hele leven last blijven houden van fel licht. Hij groeit op in Sonsbeek en doet door rentmeestersfunctie van zijn vader ervaring op met het beheer van landgoederen, koeien, paarden, herten en jachthonden. Jacques is op de driejarige HBS aan het Willemsplein een goede leerling en blijkt gevoel voor talen te hebben. Vooral Frans ligt hem goed en dat komt van pas met de vele Franse gasten die op Sonsbeek verschijnen.

De oudste zoon van Arnold Mulder volgt in Moskou de opleiding bosbouw/rentmeester en wordt rentmeester bij Van Heeckeren van Enghuizen. Het vierde kind was Johan, de grootvader van Mieke Udo. Jacques, het zesde kind, volgt zijn vader op als rentmeester van Sonsbeek maar hij kan zich hier door de verkoop van het landgoed maar enkele jaren aan wijden. Dankzij de relaties van de familie Mulder zit Jacques niet lang zonder werk. Hij ontwikkelt zich tot wat we nu makelaar noemen. Een greep uit zijn activiteiten: jarenlang heeft hij als rentmeester het Deelerwoud beheerd. Voor de familie Kröller-Müller koopt hij eerst het goed De Harskamp in Otterlo en vervolgens van tientallen boertjes het gebied dat nu De Hoge Veluwe als naam draagt. In Ede koopt hij met broer Johan landgoed De Reehorst met het idee om er een villapark te bouwen. Tegenover het NS-station Ede verwerft hij een stuk grond dat in de volksmond Schraaljammer heet en dat eigendom is van de boerenbuurtgemeenschap Maanderbuurt. Tien jaar later wordt het met ruime winst doorverkocht aan de Enka, de latere Aku. Die bouwt er een fabriek. Het complex is nu vrijwel afgebroken om plaats te maken voor woningbouw. Jacques steekt 10.000 gulden in een steenfabriek in Lonneker bij Enschede, wordt daar vennoot en profiteert van de bouw van fabrieken en woningen rond te Twentse industrie.

Veel verhuizingen

Jacques Mulder huwt in 1898 met Alida Geertruida van Houtum, dochter van de eigenaar van een papierfabriek in Ugchelen. Het gezin verhuist nogal eens naar andere gemeenten en keert om uiteenlopende redenen toch regelmatig terug naar Arnhem. Aan de Zypendaalseweg, hoek Burgemeester Weertsstraat, in de Van Lawick van Pabststraat en in de Pels Rijckenstraat. Mulder is al op jonge leeftijd vanwege zijn rentmeesterschap een notabel en wordt daarom aangezocht voor uiteenlopende functies. Hij is vele jaren diaken van de Hervormde Kerk in Arnhem en neemt er de administratie, inclusief die van de armenzorg, op zich. Hij is bestuurslid van de Klarendalse Kapel, secretaris van het Protestants Begrafenisfonds, bestuurslid van de Christelijke School in Klarendal, heemraad van het Arnhemse en Velpse Broek.

In 1934 overlijdt zijn vrouw in Delden, vermoedelijk als gevolg van een pokkeninenting, die verlamming tot gevolg heeft. Jacques Mulder komt dan terug naar Arnhem en gaat in een huisje aan de Izaäk Evertslaan wonen, vlakbij Sonsbeek. In 1944 moet hij net als zovele andere Arnhemmers evacueren en komt in Gasseltenijerveen terecht. Na de oorlog wordt hij opnieuw verzorgd door een dame, die dat ook voor de oorlog al deed. In 1957 overlijdt Jacob Cornelis Mulder in een ziekenhuis in Assen. Hij wordt net als zijn vrouw begraven in het Overijsselse Delden.

Rob van Otterloo

De wildgraaf op Gulden Bodem

Het IVN, de vereniging voor Natuur en Milieueducatie, afdeling Arnhem heeft een werkgroep Natuurbeheer die elke maand een morgen buitenwerk verricht in overleg met de afdeling Bossen en Parken van de gemeente. De werkgroep verricht dan werkzaamheden waar de gemeente niet aan toe komt, maar die wel van belang zijn voor het aanzien van natuur en landschap in Arnhem. Daarnaast hebben deze werkzaamheden ook een educatief effect, voorbijgangers vragen vaak wat wij doen en waarom wij bepaalde werkzaamheden uitvoeren.

Met assistentie van IVN geplaatst hek bij herstel van een stukje van de wildgraaf op de Gulden Bodem. Deze wildgraaf liep in de 17e eeuw van Oosterbeek langs de Schelmseweg tot Rozendaal en moest de landbouwgewassen beschermen tegen het grofwild uit het buitengebied..
Foto: Gerard Herbers.

In 2003, na een morgen Prunus verwijderen in het park Sonsbeek door de werkgroep Natuurbeheer van het IVN, bracht parkbeheerder Jeroen Glissenaar de wildgraaf in het park De Gulden Bodem ter sprake. Een wildgraaf is een gegraven versperring in het terrein om grofwild buiten de landbouwgronden te houden. Hij bestaat uit een greppel van een meter diep en een wal van de uitgegraven grond aan de kant van de landbouwgronden. De barrière werd nog verhoogd door op de wal een houten hek of schutting van ongeveer een meter hoog aan te brengen. De hinderenis is totaal ongeveer drie meter hoog en ruim drie meter breed. Dit is genoeg om een zwijn tegen te houden en te hoog en te breed voor een hert om overheen te springen.

Werken aan de wildgraaf

In het park De Gulden Bodem zijn nog resten zichtbaar van een wildgraaf uit het eind van de 17e eeuw. Een honderd meter ten westen van de Zypendaalseweg, aan de zuidkant van de akkers langs de Schelmseweg, is een greppel zichtbaar met daarnaast een aarden wal. In 2003 was de wal nog zichtbaar, maar de greppel was geheel dichtgegroeid met manshoge braamstruiken. Op grond van informatie over deze wildgraaf vonden wij het een interessant cultuurhistorisch monument en werd besloten de greppel weer zichtbaar te maken. Sinds 2004 wordt de greppel door de IVN werkgroep regelmatig van bramenopslag ontdaan en er is een flinke hoeveelheid bladaarde uit de greppel verwijderd. Om een historisch beeld te geven van een wildgraaf is in 2009 door de IVN werkgroep een schutting geplaatst van door de gemeente Arnhem beschikbaar gesteld materiaal.

De geschiedenis van deze wildgraaf

Deze wildgraaf werd aangelegd nadat Stadhouder Willem III in 1674 tot Stadhouder werd benoemd. Stadhouder Willem III was een verwoed jager. Te gelijk met zijn benoeming tot Stadhouder boden de Gelderse Staten hem het ambt van opperjachtmeester van de Veluwe aan. Zijn eerste daad als opperjachtmeester was een jaar lang alle jacht op de Veluwe te verbieden. Ook na dat jaar stond hij weinig jacht door anderen toe, zodat hij veel wild voor zichzelf had. De overmaat van wild op de Veluwe leidde tot veel overlast van herten en wilde zwijnen op de landbouwgronden rondom de Veluwe en ook op de landbouwgronden ten noorden van de stad Arnhem. Op grond van de vele klachten van boeren over de schade aan hun akkers besloot de Arnhemse magistraat tot aanleg van een wildgraaf. In 1687 werd met de aanleg begonnen. De werkzaamheden gingen zeker door tot 1697, toen er nog een bedrag van 400 à 500 gulden beschikbaar werd gesteld 'tot voltrekking van de wildgraaf'.

Deze wildgraaf begon in Oosterbeek en volgde ongeveer het verloop van de Schelmseweg om nabij kasteel Rozendaal aan te sluiten op een toen al bestaande wildgraaf die van daar doorliep tot de Carolinahoeve bij Dieren. De wildgraaf heeft maar kort dienst gedaan. Toen Stadhouder Willem III in 1702 overleed werd al het zelfde jaar besloten tot het afschieten van herten om de wildstand op de Veluwe op een minder schadelijk niveau te brengen. Kort daarna werd houtwerk van de wildgraaf gebruikt om zwakke plekken in de Arnhemse vestingwerken te versterken. De wildgraaf raakte daarna in verval, maar de wal en de greppel bleven nog lang zichtbaar in het landschap. Uit titels van kaarten uit de 18e eeuw blijkt dat de aanduidingen 'binnen en buiten de wildgraaf' ingeburgerde begrippen waren (Scholten, 1999).

Als u de wildgraaf gaat bekijken moet u zich realiseren dat er in 300 jaar veel is veranderd. Nu ligt ten noorden van de wildgraaf een akker en ten zuiden

er van ligt het park De Gulden Bodem. In de 17e eeuw was dit net andersom. Waar nu het park De Gulden Bodem ligt, lagen in de 17e en begin 18e eeuw de akkers en lagen ten noorden van de wildgraaf de woeste gronden die tot het jachtgebied van Stadhouder Willem III behoorden. Deze woeste gronden bestonden toen voornamelijk uit heide.

Frans Koops

Literatuur:

Frans Scholten - Wel en wee van de Arnhemse wildgraaf. Uit: Arnhem de Genoeglijkste, nr. 1, 1999.

Bladgat of leeuwenkuil?

De entree van het Bladgat bij de Parkweg, achter boerderij Dalzicht. Foto: Gerard Herbers.

"Hier zou je een mooi openluchttheater van kunnen maken", zegt een van de parkgidsen. Nee, asjeblijft niet!" zegt een ander, "dat zou de sfeer van deze prachtige plek vernielen". We staan aan de rand van het grote, meer dan tien meter diepe gat in Park Zypendaal, vlak achter boerderij Dalzicht. Het staat bekend als het 'Bladgat' of in de volksmond de 'Leeuwenkuil'. De steile helling is begroeid met bomen en struiken. In de diepte zien we een hoop stenen, stapels buizen en een paar zeecontainers. Aan de kant van de Parkweg, rechts van de Spiegelvijver wordt de kuil afgesloten door een hek. Parkbeheerder Jeroen Glissenaar die het hek voor ons ontsluit, ontsluit ook de geschiedenis van deze geheimzinnige plaats.

Tot 1850 werd hier zand gewonnen, bijvoorbeeld voor het verhogen van heuvels. De vloer van het gat is bedekt met kinderkopjes. Die kwamen tevoorschijn toen, twintig jaar geleden, al het blad werd weggehaald. De jaren daarvoor had men namelijk de kuil gebruikt voor opslag van blad dat uit het park werd opgeruimd. Er werden 40 vrachtwagens met bladaarde weggehaald. Sinds 1989 wordt de plek gebruikt als opslag van zware materialen die tijdelijk niet nodig zijn, maar later misschien van pas kunnen komen.

Jeroen vertelt dat de Duitsers in de oorlog munitie die hier opgeslagen lag per smalspoor vervoerden naar afweergeschutstellingen die op verschillende plaatsen in en om het park waren te vinden. Dat werd ontdekt door Arnhemmers die in 1944 en 1945 moesten vertrekken uit de stad en die hier een toevluchtsoord vonden.

Gerard Herbers

De Franselaan

*De paden op, de lanen in.
Trouwe bezoekers aan onze par-
ken weten hun weg wel te vin-
den. Maar als iemand de weg
vraagt kom je niet verder dan:
"tweede pad aan de rechter-
hand in, en dan na de waterval
links", of, als het verhaal te lang
wordt: "hemelsbreed is het die
kant op". Het is prachtig dat er
wegwijzers staan naar concrete
bestemmingen, maar straat-
naamaanduidingen ontbreken
in de parken.
Hoe heten de paden in de par-
ken eigenlijk?*

De Franselaan is na de Tellegenlaan de bekendste laan van Sonsbeek. Waar komt toch die naam vandaan? Er is ook een Engelselaan, maar waarom geen Duitselaan of Belgischelaan? Heeft het te maken met de Franse Stijl, of met de Franse overheersing? Misschien heeft het wel te maken met de voorliefde van Baron van Heeckeren voor namen die voor hem een historische betekenis hadden. Laten we eens wat feitenonderzoek verrichten.

De Franselaan loopt van de Tellegenbank dwars door het beukenhallenbos naar de Ronde Weide. Het tracé van de Franselaan is op een kaart van zo'n 200 jaar geleden (1) duidelijk te zien. Het tracé langs een heuvel in het gebied is aangeduid als Zonsbeek, jawel met een Z. In de daarop aansluitende periode zien we (2) al een echte laan getekend. Het gebied wordt ook hier weer aangeduid met Zonsbeek en tevens staat nu de Belvédère vermeld. Dit geeft houvast voor de naamgeving. Uit deze kaarten kun je al opmaken dat een 'echte' naam gegeven werd als dat noodzakelijk was. Immers, een destijds ook al belangrijke weg als de huidige Apeldoornseweg werd in 1811 simpelweg 'Straatweg' genoemd, en de huidige Izaäk Evertslaan had de functionele benaming als 'Holle weg'. In de VVV-gids van 1914 staat de Izaäk Evertslaan nog steeds als 'Holle weg' aangeduid. Kun je hieruit concluderen dat de Franselaan haar naam pas na 1850 kreeg? Dat zou aannemelijk zijn als we naar de geschiedenis van die tijd kijken.

Rond 1820 had de beroemde architect Jan David Zocher Jr. (1791 - 1870) met zijn buitengewone bekwaamheid in de aanleg van tuinen en parken de Engelse Landschapsstijl met voor hem es-

sentiële woeste natuur gecreëerd daarbij verliet hij de toen gangbare Franse Stijl. Zou Zocher aan de wieg gestaan hebben van de naam Franselaan?

In 1821 kocht H.J.C.J. baron van Heeckeren het landgoed Sonsbeek (inderdaad met een S) van baron De Smeth. Van Heeckeren had een militaire opleiding genoten in Berlijn. Hij vocht met de Pruisen tegen Napoleon waarna hij terugkeerde naar Nederland. Na de inlijving van Nederland door de Fransen (1810) nam hij dienst in het Franse leger. In dat leger van Napoleon nam hij deel aan de Russische veldtocht met de slag bij Borodino in 1812. Na de val van Napoleon en de herrijzenis van Nederland werd hij lijfwacht van Koning Willem I.

*De hoog opgaande beuken van de
Franselaan in Sonsbeek.
Foto: Frans-Jozef Duijnstee.*

Het was deze baron met zijn voorliefde voor historische namen die zijn ontginningsboerderijen noemde naar veldslagen waaraan hij had deelgenomen: Dresden, Leipzig en Moskowa. Zou hij het ook zijn geweest die de naam voor de Franselaan heeft bedacht?

Hoe mooi deze geschiedenis ook zou zijn als verklaring voor de naamgeving, de naam moet helaas van veel recenter datum zijn. In de VVV-gids van 1914 staan (3) nog heel andere namen vermeld, namelijk Tulpenlaan voor het eerste deel van de laan vanaf de 'Grote vijver', en Midden Allee voor het laatste stukje naar de Ronde Weide. Rond dezelfde tijd werd ook door de VVV een reclameplaattegrond van het park gemaakt met interessante aanduidingen als 'hardloopers' bij de Roelofsberg en een 'Lawn-tennis veld' tegenover de Hertenkamp met zijn 'Herten huis'. Op deze commerciële kaart treffen we voor het eerst de naam 'Fransche laan' aan. Het is aannemelijk dat de VVV in het nastreven van haar doel tot bevorderen van de vestiging van vreemdelingen in Arnhem en tot aanmoediging van het vreemdelingenverkeer in Arnhem en omstreken de 'Fransche laan' bedacht heeft met internationale allure.

Of het nu Zocher, Van Heeckeren of een VVV-bestuurder was die de Franselaan bedacht, het is een naam met verwijzing naar een rijke historie.

Frans-Jozef Duijnstee

Noten:

(1) de Kadastrale Minuut gemaakt tussen 1811 en 1832 www.watwaswaar.nl Kadasterkaart 1811-1832 Verzamelplan / Info SB4 laannummer 15 / Tweede Blad.

(2) zie op www.watwaswaar.nl de Topografische Militaire Kaart (Nettekening) 1830-1850 Kaartnummer 40_1rd).

(3) Plattegrond behorende bij Gids voor Arnhem en Omstreken, uitgave VVV, 9e druk 1914.

Sonsbeekstraat?

Deze oude ansicht op de website van het Gelders Archief roept vraagtekens op: een Sonsbeekstraat in Arnhem? We kennen wel de Sonsbeek-singel langs de spoorlijn en de Sonsbeekweg langs het park, maar geen Sonsbeekstraat. Uit welke stad komt deze foto dan?

De onvolprezen website www.arneym.nl van Jan de Vries geeft uitkomst. De foto is genomen vanaf de hoek Velperplein / Apeldoornsestraat. De huizen rechts zijn in de jaren twintig gesloopt voor de bouw van het telegraafkantoor. Het telegraafkantoor werd verwoest in de oorlog en in 1954 werd op die plek het huidige Rembrandttheater gebouwd. De kerk op de foto is de Lutherse kerk aan de Spoorwegstraat. De oplossing is dat de Sonsbeekstraat in de jaren twintig werd omgedoopt en toegevoegd aan de Spoorwegstraat. Een -singel, een -weg en een -straat met de naam Sonsbeek, dat werd te veel.

True Love, ingekerfd

Berken hebben er nauwelijks last van. Van vandalen die met een mes de stammen bewerken. De bast is te dun, je zit zo in hun vaatstelsel te kerven en ze scheiden dan een groot deel van het jaar overvloedig sappen af. Het resultaat is knoeiwerk. Eiken lenen zich ook niet voor dit soort laakbare activiteiten. De bast van de eik is te grof van structuur en bovendien te hard. Beuken, die moet je kiezen als je als jongeman je naam en die van je hartendiefje voorgoed wilt vastleggen. Waarom doen mensen dat, namen snijden in de bast van een boom?

"Rozen verwelken, schepen vergaan / Maar onze liefde blijft eeuwig bestaan." Volgens mij is dat het: liefde kan zo overdonderend grensoverschrijdend zijn dat ze eeuwigheidswaarde lijkt te bezitten. Zoals bomen dat ook hebben, die immers de menselijke levensduur ver kunnen overtreffen. Al kervend deelt zo'n verliefde jongen mee: wat er is tussen jou en mij is onverwoestbaar; zelfs als wij er niet meer zullen zijn zal deze boom van onze onverbreekelijke band getuigen. De lezer begrijpt dat ik tegen dit soort houtbewerking ben maar dat ik de inscripties toch met enige vertederding in me opneem.

Trui en Leo

In het noordelijke deel van park Gulden Bodem staat weinig opvallend, midden tussen andere beuken, een behoorlijk omvangrijke beuk die heel bijzonder is: op zijn stam staat een hart gekerfd; en in dat hart, nog altijd leesbaar: TRUI LEO / Juli 1917.

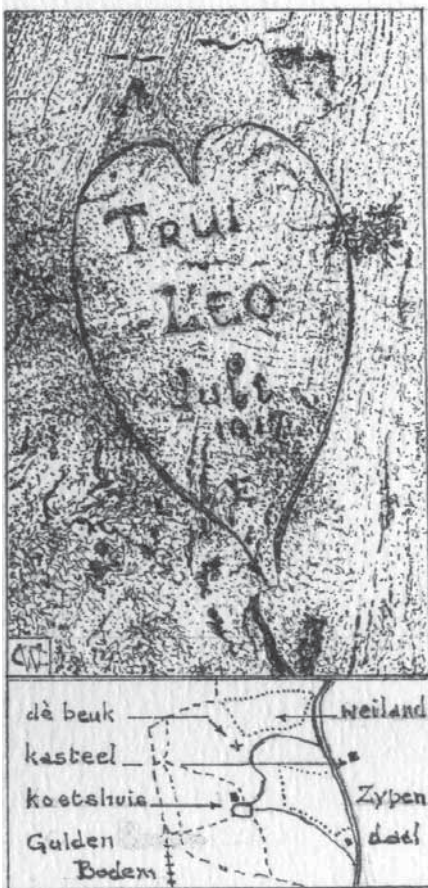
Hoe kwamen die twee daar? Want Truitje heeft die liefdesverklaring zien maken, daarvan ben ik overtuigd. In 1917 was dit gebied geen vrij toegankelijk terrein. In de twintiger jaren reikte de bebouwing van Arnhem-NW nauwelijks tot de Izaäk Evertslaan, die toen nog simpel Holle weg heette. Werkte Trui als derde hulpje in de keuken van het jachthuis van graaf en gravin Von der Goltz en was Leo het knechtje van de bakker dat elke dag aan de achterdeur vers brood bezorgde? Of was dochter van één van de pachtboeren aan de overkant van de zanderige Schelmseweg? Wij weten het niet. Misschien was Leo wel een huzaar, een Gele Ridder, door de oorlog gelegerd in Arnhem waar hij kennis had gekregen aan een meisje, en was hij brutaal genoeg om

met haar door een gat in het hek rond het landgoed te kruipen om ongestoord in het struweel te kunne genieten van de natuur en van haar? Wij weten het niet. Truitje en Leo leven waarschijnlijk niet meer. Maar hun namen, die hij met een zakmes uitsneed in de stam van de vrijstaande beuk als huldeblijk aan haar en aan hun jonge liefde laten zich tachtig jaar later nog lezen. Met de beuk zelf is ook iets aan de hand. Is het wel één boom, of zijn het er twee, of zelfs drie waarvan de stammen met elkaar vergroeid zijn? En is de ongelooflijk dikke tak die al op twee meter hoogte zijwaarts ontspringt om vervolgens de hemel te bestormen helemaal geen tak, maar één van de oorspronkelijke stammen die aan de knellende omarming wilde ontsnappen?

Hallenbos

Wie in park Sonsbeek over de Franselaan van de Tellegenbank omhoog loopt naar de Ronde Weide, wandelt over de flank van een erosiedaal. Rechts daalt de helling af naar een brongebiedje waar zich kwelwater verzamelt, links loopt de helling nog ruim tien meter op. Aan beide zijden van het pad zien we beukenbos. De beuken zijn zeker 150 jaar oud en bevinden zich in de nadagen van hun leven. Hun stammen zijn hoog opgeschoten en ver boven onze hoofden strekken de kruinen zich uit. Dit heeft hallenbos, naar analogie van hallenkerken, hoog oprijzende gotische kerken met een middenschip en zijschepen met even hoge gewelven. Zo'n hallenbos heeft inderdaad iets van een kathedraal. Het is altijd indrukwekkend; in de winter, als de stammen zwart kleuren van het hemelwater of als de mist een mysterieuze sfeer oproept; in de herfst als de zon de bladeren omdoert tot een gouden waterval; in de zomer, als de avondwind speelt met de bladeren; en vooral in het voorjaar, wandelend onder een zee van groene tinten.

Langs het pad staan eveneens beuken. Een aantal was er slecht aan toe en heeft het veld moeten ruimen. Ondanks de tonderzwammen aan zijn voet mag de eerste oude boom aan onze rechterhand nog even blijven. En dat is maar goed ook, want het is de beuk van Gulay en Mehmet.

De inscriptie van Trui en Leo in 1917 gekerfd op een beuk in park Gulden Bodem. Nagetekend door Chris van der Wilde.

Gulay en Mehmet

Een boom met deze namen in een Nederlands stadspark is wat verrassend. En wat betekent het woordje MACI? Of staat er HACI? We doen een veronderstelling: het is de derde persoon enkelvoud van het Turkse woord 'houden van'. Gulay is vast een meisjesnaam.

We lezen dan - voorlopig - Gulay houdt van Mehmet. Ongewoon is het wel: gewoonlijk betuigt de jongen op deze wijze zijn liefde voor het meisje en niet omgekeerd. Zo gaat het wel in wat we het onderschrift zullen noemen: een hoofdletter M, een door een pijl doorboord hart en een hoofdletter G. Daarover later meer.

We raadplegen de Koerdische eigenaar van de winkel waar we Turks brood, fruit of olijven kopen. Hij lacht een beetje als we hem de tekst laten zien en betreft er onmiddellijk zijn broer bij; of een neef; of een klant die toevallig ook in de zaak is. Ze zijn het erover eens dat dit drie gewone Turkse voornamen zijn, ook het woordje HACI, met een H dus. Dubbele voornamen zijn in Turkije niet ongewoon horen we. In Nederland trouwens ook niet met Jan Peter en Willem Alexander, maar de dubbele bodem eronder pakken beide mannen niet op.

De inscriptie van Gulay en Mehmet (?) gekerfd op een beuk aan het begin van de Franselaan in Sonsbeek.

Nagetekend door Chris van der Wilde.

Amor en Psyche

Onder de voluit op de stam geschreven namen zien we ook nog een doorboord hart en links en rechts daarvan de letters M en G. Daar zijn ze dus weer, die twee, verbonden door onverbreekelijke liefde. Een hart met die pijl er dwars doorheen behoort niet tot het Turkse cultureel erfgoed. Dat Mehmet het gebruikt en Gulay het begrijpt wijst op een vergaande integratie in de Nederlandse samenleving? 't Zou kunnen.

Overigens is dit symbool evenmin van Nederlandse oorsprong en zelfs niet ontsproten aan de West-Europese cultuur. Het waren de Grieken die in de met gouden vleugels toegeruste Eros de god van de zinnelijke liefde zagen. De speelse Eros was het die, al of niet op verzoek van z'n moeder. Aphrodite, met zijn pijlen de harten van goden en mensen doorboorde, waarna de getroffenen in liefde voor elkaar ontbrandden.

De Romeinen noemden Aphrodite Venus en ook Eros bedeeden ze met een andere naam: Amor. De Romeinse schrijver Apuleius vertelt ons uitvoerig het mooie verhaal van Amors liefde voor de beeldschone maar sterfelijke koningsdochter Psyche. Een onmogelijke liefde dus, want hoe kan uit de relatie van een godenzoon en een mensenkind iets goeds komen? Dat gebeurt uiteindelijk toch: Psyche moet voor haar liefde bijna het onmogelijke doorstaan, maar dan schenkt Jupiter, met ontferming bewogen, haar de onsterfelijkheid. Niet meer dan een romantisch sprookje? Toch niet. Psyche is het Griekse woord voor levensadem, ziel, geest. Is de strekking van de geschiedenis van Amor en Psyche dat zinnelijke liefde alleen stand houdt als die gedragen wordt door een diepe geestelijke verbondenheid?

Liefde overwint alles

Later verliest Amor in de belevingswereld van de Romeinen zijn volwassen staat en wordt hij een jongen. Hij krijgt dan een andere naam: Cupido. Deze god gedraagt zich overigens bij het hantieren van pijl en boogeven lichtzinnig als Amor. Nog weer later wordt hij een te dik, bloot jongetje, met bescheiden vleugeltjes die hem zeker niet kunnen dragen. Maar de Oudheid ligt dan inmiddels ver achter ons. We zien hem alleen nog terug in tere pasteltinten, op plafonds van barokpaleizen en rococoherenhuizen. Of als mollig knaapje op een plakplaatje in een poesiealbum. Amor vincit omnia, liefde overwint alles. Als dat waar is en het met de integratie in ons land lukken wil vinden we op beukenstammen in de toekomst op een dag: TRUI & MEHMET of GULAY & LEO. Daarna moet het met het kerven van namen in bomen afgelopen zijn.

Chris van der Wilde

Verwijzingen: het duet 'True Love' werd onsterfelijk door Grace Kelly en Bing Crosby. De muziek is van Cole Porter uit 1956. Het sprookje van Amor en Psyche is te vinden in 'De Gouden Ezel' van Apuleius, ontstaan omstreeks 500 v.Chr.; een Nederlandse vertaling verscheen in 1989.

Mijn plekje in het park

Hoe ik gasten ook naar ons huis dirigeer, ze zien een schitterend stuk van Arnhem. Een woonplaats meer dan een gemeente, geheel naar mijn hart. Culturele voorzieningen, economisch attractief, een golvend landschap, veel spannende natuur binnen handbereik. Ik voel mij rijk! Van nature ben ik geen stil mens. Hoewel niet groot toch ook niet gemakkelijk over het hoofd te zien. Het mag een flinke prestatie zijn om mijn respect te verdienen. Het moet een intens moment zijn om mij stil te krijgen. Welke plek in Sonsbeek verrijkt mij dan nog meer? Welke plek laat mij zo intens genieten dat ik er stil van wordt?

Loop langs de Boerderij, over het platbodem-bruggetje, ga de trap op, over de stormvlakte en kom dan boven op een welhaast sprookjesachtige plek aan. Vaak stil. Hoge beukenbomen om je heen. Gefilterd licht. Op adem komend na het klimmetje. Een plek waar een bank hoort te staan. Een plek die een bank verdient. Volkomen rust. Is het mijn Zuidlimburgse, gelovige achtergrond die mij dit een sacrale plek laat vinden? Of zijn het de hoge beuken van het Hallenbos? Is het de intieme rust? Zijn het de knisperende blaadjes onder je voeten die doen denken aan het omslaan van missaalpagina's? Wordt het licht gefilterd als de aureolen op de gespaarde bidprentjes? Wat is het dat daar zo intiem met mijn emoties speelt? Ik hoef het niet te weten. Ik hoef daar alleen maar te genieten.

Marijke Noteborn

Colofon

Het Infobulletin is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers&Roest
ontwerpers bno | drukkers BV
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het Winternummer van het Infobulletin verschijnt 21 december. Uiterste datum inleveren kopij: 3 weken daarvoor. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Reden retourzending:

Postcode:

Plaats:

Naam:

Straat:

Het correcte adres is:

6814 CL Arnhem.

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a,

Retour afzender/adreswijziging

TNT Post
Port betaald
Port Payé
Pays-Bas

VERENIGING

Sonsbeek